

Schakers en schilders brengen elkaar tot leven

Zestien kunstenaars spelen komende zaterdag een schaaktoernooi in Museum Belvédère in Oranjewoud. Eromheen is een expositie van artistiek vormgegeven en andere bijzondere schaakspellen ingericht.

REPORTAGE **EXPOSITIE**

Wybe Fraanje

Jan Mankes had het slechter kunnen treffen. In zijn zaal van Museum Belvédère in Oranjewoud kijken zijn portretten en stillevens uit op een zeldzaam bekoorlijk ogend staaltje artistiek vakmanschap. Het is een gelimiteerde replica van het schaakspel van de Duitse Bauhaus-ontwerper Josef Hartwig uit 1923.

„Jan Mankes moet het met Bauhaus doen”, zegt museumdirecteur en conservator Han Steenbruggen bij binnenkomst van de ruimte. Hij is curator van de tentoonstelling.

De vorm van de abstracte schaakstukken van het Bauhaus-spel geven de functie aan. Het lijkt of toren, looper en paard lastig van elkaar te onderscheiden zijn, maar niets is minder waar. „Vorm is functie. De looper heeft een kruisvorm die de looplijnen over de diagonalen weergeeft en het paard heeft een uitsparing in de vorm van een paardensprong.”

De stelling op het bord is een Trompowski-opening die een zet of acht is gevorderd, maar dat terzijde. Steenbruggen is zelf geen fanatiek schaker meer. „Ik schaak voor de lol. Vroeger heb ik redelijk veel geschaakt, maar niet op niveau ofzo. Ik

ben niet van de openingen en de systemen, ik ben een intuïtieve speler.”

Dat klinkt zo’n beetje als de zelfrecensie van de Amerikaanse kunstenaar Man Ray (1890-1976). Die noemde zichzelf een derderangs speler, wiens ‘interesse in het spel werd gedirigeerd richting het ontwerpen van nieuwe vormen voor schaakstukken’. In de volgende zaal staat een replica van zijn beroemde schaakspel uit 1926, waarbij hij was uitgegaan van de zuivere geometrische vormen van Euclides: kubus, bol, kegel en piramide. Het paard lijkt een vreemde eend in de bijt: die is gestileerd naar de krul van de viool in zijn atelier. Geometrisch is de vorm ontleend aan de slakkenhuisvorm van de Fibonacci-reeks.

„Je denkt: zo’n ontwerp speelt niet lekker, maar deze stukken spelen heel fijn! Ik ben verzet geraakt op dit schaakspel. Het is ook gewoon mooi om te zien.”

Dat klopt. Het zijn de schilderijen van Boele Bregman die het met dit bekoorlijke uitzicht moeten doen.

Vilmos Huszár

Even verderop zien de boekomslag-

ontwerpen van Jaap Jungcurt en Karel Beunis (tijdelijk te zien tot 8 februari) in ontroerde verwondering neer op de schaakstukken van Vilmos Huszár (1884-1960). De in Nederland woonachtige Hongaarse schilder en beeldend kunstenaar ontwierp het in 1921 ter gelegenheid van het behalen van het Nederlands kampioenschap door Max Euwe. Twee jaar later werd het spel voor het eerst geëxposeerd tijdens de tournee van Dada-kunstenaars. Daardoor heeft het de naam Dada-schaakspel gekregen, al behoorde Huszár tot De Stijl.

Hij was een van de organiserende krachten achter de Dada-tournee, die tot doel had om het ‘koele en nuchtere publiek van hun kalmte te halen’. Naast het schaakspel is een andere bijdrage van Huszár aan die reizende expositie beroemder geworden. Dat was de ‘Simultaneïstisch-méchanische dans’ door het mechanische dansfiguur dat hij eerder had ontworpen, een hoekige, kubistische figuur die een van de beeldmerken van De Stijl is geworden.

Zijn abstracte schaakspel laat dezelfde geometrische vormen zien als zijn mechanische dansfiguur. „Verdraaid!”, schrikt Steenbruggen. „Ik

heb het bord verkeerd om gezet.”

De oplettende bezoeker had dat meteen bij binnenkomst al gezien dat de velden linksonder en rechtsboven wit zijn, en niet het voorgeschreven zwart. „Laat maar zo staan”, oppert Steenbruggen.

Niet dus. Zaterdag komen er allemaal schaakliefhebbers naar het museum om getuige te zijn van het schaaktoernooi voor kunstenaars. Niets is ergerniswekkender voor schakers dan borden die verkeerd staan in artistieke uitingen, zoals films, waarin dat nogal eens voorkomt.

Toch maar even de stukken correct opgezet dus. „Het is de enige bewaard gebleven houten versie van het spel. Het is in vaste bruikleen bij het museum. Voormalig directeur Thom Mercuur kreeg het te leen van de Amsterdamse kunsthandelaar Joop Smid. We tonen het af en toe, maar nu voor het eerst in context.”

In hun minimalistische trefzekerheid is het een prachtig schaakspel. Eigenlijk had Steenbruggen ook nog het surrealistische spel van de Duitser Max Ernst (1891-1976) erbij willen exposeren. „Dat is helaas nog niet gelukt. Dan hadden we drie iconische avant-gardistische schaak-

**Niets is
ergernis-
wekkender
voor
schakers
dan
borden die
verkeerd
staan in
films**

Foto midden: Han Steenbruggen speelt de oranje-oetanopening op het schaakspel van Man Ray. Rechtsboven: het Bauhaus-spel van Josef Hartwig uit 1923. Daaronder: het De Stijl-schaakspel van Vilmos Huszár uit 1921. Foto's: Simon Bleeker

spellen bij elkaar gehad. Dat komt nog wel eens. Het stopt niet bij dit ene evenementje. Ik heb nu heel erg de rem erop moeten zetten, want de verleiding is om het heel groot te maken. Tegen mijn natuur in heb ik me moeten inhouden.”

Kroegtafelplannetje

Dat ‘evenementje’ was ooit een ideeetje van Steenbruggen en Mercur. „Echt zo’n kroegtafelplannetje: een schaaktoernooi voor kunstenaars, een expositie eromheen en een themanummer van ons tijdschrift MB. Nu hebben we dat concreet gemaakt. Als we het nu niet doen, doen we het nooit meer. Tijdens het toernooi schuif ik de geëxposeerde spellen aan de kant en zet ik de schakers in het midden van de ruimte. In acht zalen zien de bezoekers twee schakende kunstenaars. Het moet een soort *performance* worden, een *act*.”

Schakende schilders als levende kunstwerken. Ze brengen de schilderijen aan de muur op een nieuwe manier tot leven.

De tentoonstelling is tot stand gekomen dankzij het Max Euwe Centrum in Amsterdam, Allard Hoogland (oud-hoofdredacteur van het literai-

re schaaktijdschrift *Matten*), schaakspellencollectionneur Hans Overgoor, Schaakclub Heerenveen en Chess Festival Groningen. Het Max Euwe Centrum heeft het originele schaakspel beschikbaar gesteld waarmee Max Euwe in 1935 wereldkampioen werd, met de slotstelling van de laatste partij op het bord. Het is een verrassend huis-tuin-en-keukenschaakspel. Op de randen van het bord is destijds tape geplakt waarop met pen de coördinaten A-H en 1-8 zijn geschreven. „Vermoedelijk later aangebracht, zegt men.”

Het staat uitgesteld in een ruimte met een aantal schilderen met schaken als thema, onder meer vier portretten van Garry Kasparov door Jochem Hamstra. Elders in de expositie staan schaakspellen van beeldend kunstenaar Marcel Prins uit Jubbega – tevens bouwmeester in de Ekokathedraal in Mildam. Het is een bescheiden expositie in omvang, maar groots in zeggingskracht en bekoring.

Marcel Duchamp

Rest de vraag of de kunstenaars ook zélf konden schaken. In de database met schaakpartijen komen geen partijen voor van Vilmos Huszár, Josef Hartwig of Man Ray (ook niet

Rest de vraag of de kunstenaars ook zélf konden schaken

onder zijn echte naam Emmanuel Radnitzky).

Deze laatste had een innige vriendschap met de Franse kunstenaar Marcel Duchamp, en die vriendschap zou hem geïnspireerd hebben tot het ontwerpen van een schaakspel.

Want Marcel Duchamp (1887-1968) was een behoorlijk schaker, die namens Frankrijk deelnam aan diverse Olympiades. In de database staan 188 partijen van hem, gespeeld in de periode 1923-1934. Hij verloor aanzienlijk meer dan dat hij won. Datasite Chessmetrics schat in dat hij op zijn top de nummer 95 van de wereld was.

Een mooie overwinning is die tegen de gerenommeerde Belg Edgard Colle, wiens naam voortleeft in het openingssysteem dat hij uitdokterde en dat zijn naam draagt.

Op zaterdag 20 december schaken zestien kunstenaars een toernooi van zeven ronden (Zwitsers rapid 15 min. p.p.p.). Om 11.30 uur opent Jeroen van den Berg, directeur van het Max Euwe Centrum, het toernooi. Bezoekers met een entreebiljet zijn welkom om de verrichtingen en de exposities te bekijken.

Marcel Duchamp-Edgard Colle
Brussel, La Nation Belge Cup, 1e ronde, 20-10-1923

1.d4 Pf6 2.c4 d6 3.Lf4 Lf5 4.Db3 Dc8 5.Pc3 Pbd7 6.Pf3 h6 7. h3 c5 8. e3 g5 9.Lh2 Lg7 10.Pd2 Lh7 11. d5 0-0 12.e4 Pe8 13.f4 gxf4 14.Lxf4 f5 15.exf5 Lxf5 16.Pe2 Pe5 17.Lxe5 Lxe5 18.g4 Lg6 19.0-0-0 a6 20.De3 Kg7 21.Lg2 b5 22.Tdf1 Lf6 23.Pf4 Pc7

24.Pxg6 Kxg6 25.Le4+ Kg7 26.Lc2 De8 27. h4 bxc4 28.g5 Lxb2+ 29.Kxb2 Tb8+ 30.Kc1 h5 31.Txf8 Dxf8 32.De4 1-0